

Η οικία Μπαλσάμο

Ο σπουδαιότερος μάγος του 18ου αιώνα άξιζε κάτι καλύτερο, σκέφτηκα καθώς κοιτούσα το σπίτι του κόμη Καλιόστρο, μάγου, αλχημιστή, θεραπευτή και ελευθεροτέκτονα. Ήταν μια τρύπα ψηλά σ' ένα διαλυμένο κτίριο, στη μέση ενός στενού εμπορικού δρόμου στο Παλέρμο της Σικελίας. Πίσω από ένα ακανόνιστο περίγραμμα από τούβλα μπορούσε κανείς να διακρίνει αμυδρά κάτι που έμοιαζε με δωμάτιο, ένα σκοτισμένο κι ερειπωμένο σπήλαιο. Ο δρόμος έζεχνε κάτουρο.

Δε νομίζω να φτιάχτηκε ποτέ πιο άθλιο μνημείο για να τιμήσει έναν άνθρωπο που αποτέλεσε σημείο αναφοράς για όλο το δυτικό κόσμο, ένα μάγο τον οποίο «φλέρταραν» οι μονάρχες, φοβήθηκαν οι επίσκοποι, ζωγράφισαν οι καλλιτέχνες, μίσησαν οι γιατροί και λάτρεψαν οι γυναίκες. Μια ταμπέλα στην είσοδο με πληροφορούσε ότι το αρχικό όνομα του στενού δρόμου, *vicolo delle Perciata*, είχε αλλάξει σε *via conte di Cagliostro* κι έδινε μια σύντομη περιγραφή του θαυμαστού βίου του κόμη.

Ο Τζουζέπε Μπαλσάμο, που γεννήθηκε σ' αυτό το δρόμο το 1743 και φοίτησε στο κοντινό εκκλησιαστικό σχολείο του Σαν Ρόκο, άφησε το Παλέρμο στα είκοσί του χρόνια για να επισκεφτεί τη Βόρεια Αφρική, την Ανατολή και τη Μεσόγειο. Υιοθέτησε το όνομα κόμης Καλιόστρο και ταξίδεψε σε όλη την Ευρώπη για μια δεκαετία κάνοντας θαύματα, θεραπεύοντας φτωχούς και ιδρύοντας παρακλάδια του αιγυπτιακού μασονικού κινήματός του. Αφού απαλλάχτηκε από την κατηγορία της κλοπής, για την οποία είχε φυλακιστεί το 1785 στη Βαστίλη, συνελήφθη από τη ρωμαϊκή Ιερά Εξέταση το 1789 και πέθανε το 1795.

Οι εχθροί του θα πρέπει να είχαν χαρεί με την κατάντια του σπιτιού του. Ο Καλιόστρο είχε εξάλλου πολλούς εχθρούς: ο Καζανόβας, ο μεγαλύτερος εραστής της εποχής, τον ζήλευε αφάνταστα· η Αικατερίνη η Μεγάλη, η αυτοκράτειρα της Ρωσίας, ήθελε να τον στραγγαλίσει· ο Γιόχαν φον Γκαίτε, ο πιο σημαντικός Γερμανός συγγραφέας, τον μισούσε θανάσιμα· ο βασιλιάς Λουδοβίκος ΙΣτ' της Γαλλίας τον κυνήγησε ως επικίνδυνο επαναστάτη· η βασίλισσα Μαρία-Αντουανέτα ήθελε να τον φυλακίσει ισόβια στη Βαστίλη επειδή την ανακάτεψε σε μια υπόθε-

ση με ένα διαμαντένιο περιδέραιο· και ο πάπας Πίος Στ΄ τον κατηγορήσε ότι απειλούσε την ίδια την ύπαρξη της Καθολικής Εκκλησίας.

Είχα διασχίσει περίπου είκοσι χιλιάδες χιλιόμετρα από την Αυστραλία για να δω μια τρύπα στον τοίχο, το μοναδικό απομεινάρει της ζωής του μεγάλου κόμη. Έλπιζα, τουλάχιστον, ότι θα βρω κάποια ίχνη, ένα φάντασμα, μια απάντηση στο μυστήριο που τον περιέβαλλε. Ως ιστορικός, αναζητούσα επίσης μια απάντηση στο ερώτημα που έχουν θέσει όλοι οι προηγούμενοι βιογράφοι του αλλά και πολλοί σύγχρονοί του. Ήταν τελικά αμαρτωλός ή άγιος ο κόμης Καλιόστρο; Ήταν ένας μεγάλος παλιάνθρωπος της εποχής του ή ένας σπουδαίος θεραπευτής με αποκρυφιστικές ικανότητες; Οι βιογράφοι του, κυρίως Ιταλοί, Γάλλοι και Γερμανοί, συνήθιζαν να υποστηρίζουν με θέρμη τη μια ή την άλλη άποψη, κατά την ταπεινή μου όμως γνώμη νομίζω πως υπήρξε και τα δύο.

Οι εχθροί του τον αποκαλούσαν άξεστο και ρηχό τσαρλατάνο, με κάποιο τρόπο όμως εκείνος κατάφερε να γράψει ιστορία. Μπορεί να δει κανείς ακόμα και σήμερα τον Καλιόστρο σε ταινίες επιστημονικής φαντασίας, όπως το *Spawn*, ή σε ταινίες εποχής, όπως το *The Affair of the Necklace*. Έχουν επίσης γυριστεί τουλάχιστον έξι ταινίες γύρω από τη ζωή του – στη Ρωσία, την Αμερική, τη Γερμανία, την Ιταλία και τη Γαλλία. Στις δύο τελευταίες χώρες εμφανίζεται ακόμα σε κινούμενα σχέδια στην τηλεόραση, σε κόμικς, ποπ τραγούδια και φτηνά μυθιστορήματα. Το πιο καλλιεργημένο και φιλοθεάμον κοινό τον συναντά ως τον Σαράστρο στη διάσημη όπερα του Μότσαρτ *Ο Μαγικός Αυλός* ή στην οπερέτα του Γιόχαν Στράους *Ο Καλιόστρο στη Βιέννη*.

Πολλοί άλλωστε εχθροί του Καλιόστρο έθεσαν ένα ακόμη ζήτημα. Ο ρωμαιοκαθολικός ιεροεξεταστής Μονσινιόρ Μπαρμπέρι, που ανέκρινε επί δεκαπέντε μήνες τον Καλιόστρο στο Κάστρο Σαντ Άντζελο, έθεσε το θέμα το 1791:

Ποιος θα το φανταζόταν ότι ένας τέτοιος άνθρωπος θα γινόταν δεκτός με σεβασμό σε ορισμένες από τις πιο φωτισμένες πόλεις της Ευρώπης; Ότι θα τον θεωρούσαν «άστρο φωτεινό» για το ανθρωπινό γένος, νέο προφήτη ακόμα και έκφραση της θείας βούλησης; Έφτασε τόσο κοντά στους βασιλικούς θρόνους... Κι οι υπερόπτες άρχοντες έγιναν ταπεινοί ακόλουθοί του, ενώ οι ευγενείς έτρεφαν το βαθύτερο σεβασμό γι' αυτόν.

Ένας σχεδόν σύγχρονός του, ο ευφυέστατος Σκοτζέζος ιστορικός Τόμας Καρλάιλ, προχώρησε τον προβληματισμό του Μπαρμπέρι ένα βή-

μα παραπέρα απορώντας, το 1833, πώς άραγε θα μπορούσε να τα καταφέρει όλ' αυτά ένας άντρας αν δε διέθετε ομορφιά, γοητεία ή ευφυΐα. Ο Καρλάιλ απέδωσε την επιτυχία του Καλιόστρο στον ίδιο το 18ο αιώνα, ο οποίος δεν ήταν, όπως είπε, αιώνας του λόγου και του διαφωτισμού, όπως χαρακτηρίζεται συνήθως, αλλά ένας αιώνας απάτης και προλήψεων.

Ήταν αρκετά εύκολο για τον Καρλάιλ να αποκαλεί τον Καλιόστρο μια μετριότητα επειδή δεν τον είχε δει ποτέ από κοντά. Μια εξίσου δύσπιστη ευγενής από την Αλσατία, η Μαντάμ Ανριέτ-Λουίζ ντ' Όμπερκιρχ, που τον γνώρισε το 1781, γοητεύτηκε από το χαρισματικό μάγο. Η ματιά του ήταν «απερίγραπτη, με υπερφυσικό βάθος – όλο φωτιά κι ωστόσο παγερή». Η φωνή του ηχούσε στα αφτιά της «σαν τρομπέτα καλυμμένη με μετάξι». Όταν σε πλησίαζε, «σε τρώμαζε και την ίδια στιγμή σε προκαλούσε». Δεν μπορούσε τελικά παρά να δεχτεί ότι «ο Καλιόστρο ήταν κυριευμένος από μια δαιμονική δύναμη, σαγήνευε του και παρέλυε τη θέληση».

Όποιος κι αν ήταν ο χαρακτήρας του, ομολογώ ότι είχα μαγευτεί κι ένιωθα μια παράξενη εξοικείωση με αυτή την προσωπικότητα. Ίσως αυτό να οφείλεται και στην ψευδοαφρικανική καταγωγή του Μπαλάμο. Ο Τζουζέπε, για την ακρίβεια, είχε μαυριτανική-σικελική καταγωγή και μεγάλωσε σε μια από τις πιο αραβικές συνοικίες του Παλέρμο (που κάποτε λεγόταν Αλ-Γκαντίντα). Τα χρόνια της δόξας του παρίστανε τον Αιγύπτιο πρίγκιπα και προφήτη. Κι εγώ, πριν μεταναστεύσω στην Αυστραλία, πέρασα επίσης τα πρώτα δεκαοκτώ χρόνια της ζωής μου ως Ευρωπαίος στην Αφρική. Ο Καλιόστρο κι εγώ μοιάζαμε λοιπόν σε κάτι: σε κάποια φάση της ζωής μας παριστάναμε κι οι δυο τους Αφρικανούς.

Κοιτάζοντας γύρω μου στην παλιά μαυριτανική συνοικία της Αλμπεργκερία, συνειδητοποιούσα τη σχέση του Καλιόστρο με την Αφρική. Ο Γκαίτε, που επισκέφτηκε την πόλη το 1786 σε μια αναζήτηση παρόμοια με τη δική μου, είχε παρατηρήσει ότι η Αφρική έμοιαζε να αρχίζει εδώ. Η αγορά του Μπαλάρο, που γειτνιάζει με τον τόπο όπου γεννήθηκε ο Καλιόστρο, δίνει την αίσθηση ενός δαιδαλώδους αφρικανικού φρουρίου, και σ' αυτό συνηγορούν ακόμη και οι μυρωδιές. Μου θύμισαν περιοχές του Καΐρου ή ακόμα της Ζανζιβάρης: τηγανισμένο φιστικέλαιο, σαφράν, γαρίφαλο, σκόρδο και σκουπίδια που σαπίζουν. Τα λιθόστρωτα σοκάκια σκεπάζονται από το χώμα που φέρνει ο αέρας από τις ερήμους της Βόρειας Αφρικής και τα λεκιάζουν τα βρομόνερα που ρίχνουν από τα παράθυρα και τα μπαλκόνια. Πρέπει να περπατά κανείς προσεκτικά γιατί οι πολυκατοικίες ρίχνουν πλούσια τη σκιά τους στο δρόμο. Η μογιά στα περισσότερα κτίρια φέρει λεκέδες από την

πολυκαιρία. Μερικά κομμάτια σίδηρο συγκρατούν τις πόρτες και τα απλωμένα ρούχα ανεμίζουν σε τεντωμένα σχοινιά ανάμεσα στα σπίτια.

Μου φαινόταν ότι αυτή η γειτονιά δε θα έπρεπε να είχε αλλάξει πολύ από τις μέρες που ο νεαρός Τζουζέπε Μπαλσάμο ήταν ο φόβος κι ο τρόμος της περιοχής. Ένωσα μια σφοδρή επιθυμία να μάθω τι γνώμη να είχαν αυτοί οι σκληροί στην όψη άνθρωποι της αγοράς για το πιο διάσημο τέκνο τους – κρίνοντας από την κατάσταση του σπιτιού του, όχι σπουδαία.

Ωστόσο, υπήρχαν κάποια σημάδια μιας, αν και όχι τόσο επίσημης, στοιχειώδους έστω αναγνώρισης από τους ντόπιους. Πάνω από την είσοδο της αλέας μια αφίδα από ακατέργαστο καπλαμά έφερε επιγραφή με το όνομά του. Πιο πέρα, στο έδαφος κάτω από το μυστηριώδες σπήλαιο, είχε στηθεί μια υποτυπώδης μακέτα για να αναπαρασταθεί το σχήμα του αυθεντικού διαμερισμάτος του, που το αποτελούσαν δύο δωμάτια. Οι πλευρές ήταν καλυμμένες με αποκρυφιστικά σύμβολα, ενώ υπήρχε και μια τοιχογραφία στα χρώματα του μπλε και της ώχρας που απεικόνιζε τα ταξίδια του Καλιόστρο ανά τον κόσμο. Είχε περιπλανηθεί από το Παλέρμο στην Αλεξάνδρεια, τη Μεδίνα, τη Ρώμη, το Εξ, την Αγία Πετρούπολη, τη Βαρσοβία, το Στρασβούργο, το Παρίσι, το Λονδίνο, την Ελβετία... Πότε πότε επέστρεφε στα ίδια μέρη, ένας ακούραστος ταξιδευτής ο ίδιος που αναζητούσε τι άραγε; Πλούτη, δόξα, μια παγκόσμια επανάσταση, μια πνευματική λύτρωση;

Ενώ έπαιρνα θέση ανάμεσα στα περιτώματα ενός σκυλιού κι ένα φόφιο ποντίκι για να φωτογραφίσω αυτή τη δήθεν οικία του Μπαλσάμο, συνάντησα τον πρώτο ντόπιο. Ήταν ένας νευρώδης νεαρός άντρας που άκουγε στο όνομα Σεμπάστιαν. Είχε μούσι και φορούσε ξεθωριασμένο τζιν, ριγέ μπλουζάκι κι έναν μπερέ. Μου μίλησε πρώτα στα ιταλικά κι ύστερα στα αγγλικά, και με ρώτησε αν ανήκα σε κανένα από αυτά τα γκρουπ που ξεναγούσε η επικεφαλής της Associazione di Cagliostro στα μέρη όπου ο Μπαλσάμο είχε περάσει τα πρώτα χρόνια της ζωής του. Η τελευταία ήθελε να τον πείσει να γράψει και να ανεβάσει ένα θεατρικό έργο με θέμα τη ζωή του Καλιόστρο.

Δε χρειαζόταν μεγάλη προσπάθεια για να πειστεί ο Σεμπάστιαν να ανεβάσει το έργο. Εκείνος και οι ηθοποιοί φίλοι του είχαν ήδη γοητευτεί από την προσωπικότητα του Καλιόστρο. Τον έβλεπαν σαν ένα Ρομπέν των Δασών, έναν «καλό» ληστή που λεηλατούσε τους πλούσιους και βοηθούσε τους φτωχούς. Επίσης, όπως οι περισσότεροι Σικελοί, συμφωνούσαν ότι ήταν σπουδαίος ηθοποιός και σόουμαν, κάποιος που μπορούσε να μεταμορφώνεται σε οτιδήποτε για χάρη του καθενός – και αυτή του η ιδιότητα δεν ήταν διόλου ευκαταφρόνητη.

Άκουσα την ιστορία της ζωής του Σεμπάστιαν. Είχε μόλις επιστρέψει στο Παλέρμο ύστερα από χρόνια περιπλάνησης στη Βραζιλία, τη Δανία, το Βέλγιο, τη Βρετανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Δεν είχε πάει σχολείο, ήταν αυτοδίδακτος παλιάτσος του δρόμου, μουσικός, ηθοποιός, οικοδόμος και παραμυθάς. Ήταν έξυπνος, σκληρός και με οξύ πνεύμα, ένας τυχοδιώκτης του Παλέρμο σβέλτος κι εύστροφος, και χρησιμοποιούσε ένα μίγμα από χάρη, καιροσκοπισμό κι ευφυΐα για να επιβιώσει σε ένα δύσκολο κόσμο. Είχε ριζώσει σε αυτό το μέρος, παράλληλα όμως ήταν πολίτης του κόσμου, ταξίδευε παντού κι ήταν πρόθυμος να κάνει τα πάντα. Σε αυτή τη φάση της ζωής του ήθελε να υποδυθεί τον κόμη Καλιόστρο, το μάγο που θα βοήθουσε το Παλέρμο να αλλάξει, καθώς είχε καταντήσει μια πολιτιστική έρημος που την κυβερνούσαν οι κακοποιοί της Μαφίας. Μα μήπως κι ο Σεμπάστιαν δεν ήταν ένας σύγχρονος Καλιόστρο;

Ξαφνικά θυμηθήκαμε το ραντεβού του Σεμπάστιαν με την επικεφαλής της ξενάγησης. Διασχίσαμε με δυσκολία το πλήθος στην αγορά του Μπαλάρο – μια πανδαισία γεύσεων όπου ο Τζουζέπε Μπαλσάμο έμαθε τα πρώτα μαγικά κόλπα. Ηλικιωμένοι άντρες με μαυρισμένα πρόσωπα μας πρόσφεραν μπίρα· σε γυάλινα ποτήρια, γεροδεμένες γυναίκες κουνούσαν μπροστά μας χοντρά κομμάτια κατακόκκινο τόνο. Μετά από λίγο, φτάσαμε σ' ένα μικρό γραφείο με μια μεγάλη επιγραφή: CAGLIOSTRO ASSOCIAZIONE, COOPERATIVA SOCIALE, PRESIDENTE NINETTA CANGELOSI. Ήταν ένας ναός αφιερωμένος στον Καλιόστρο· στους τοίχους κρέμονταν εικόνες του τροφαντού Σικελού μάγου και της συζύγου του, της Σεραφίνας – σε χαρτί, ξύλο, χρωματιστό γυαλί και πλαστικό.

Η Νίνα Κανγκελόζι ήταν μάλλον γύρω στα πενήντα, ντυμένη κομψά, με καλοσυνάτο πρόσωπο και θλιμμένα μαύρα μάτια. Έδινε την εντύπωση του καφέ λάτε, καθώς το μελαψό σικελικό της δέρμα πλαισίωνε έναν αφρός από λευκόγκριζα μαλλιά. Το κορμί της φαινόταν να έχει την κούραση που νιώθει κανείς όταν παλεύει συνεχώς με έναν ακατόρθωτο στόχο. Έμαθα ότι είχε δώσει πραγματικό αγώνα τα τελευταία πέντε χρόνια για να αναστηλωθεί το σπίτι του Μπαλσάμο, ασκώντας πιέσεις σε ακαδημαϊκούς, εφόρους ιδρυμάτων, τοπικούς δημοτικούς συμβούλους, κυβερνητικούς αξιωματούχους, βουλευτές, αρχαιοφύλακες, επιχειρηματίες, στους πάντες, ικετεύοντάς τους να τιμήσουν τη μνήμη του Καλιόστρο.

Οι περισσότεροι πίστευαν ότι ο Καλιόστρο ήταν απατεώνας κι επομένως δεν του άξιζε να τον τιμά μια σύγχρονη πόλη. Ο Γκαίτε, μπρούντζινες επιγραφές του οποίου υπάρχουν σε όλο το Παλέρμο για να θυμίζουν την επίσκεψή του το 1786, συνάντησε τη μητέρα και την αδελφή

του Τζουζέπε Μπαλσάμο κι ύστερα είπε στον κόσμο ότι ο Καλιόστρο ήταν αγύρτης και παλιάνθρωπος. Και η άποψή του επικράτησε.

Η Νίνα διαφωνούσε με τα σημαντικά πρόσωπα της πόλης, υποστηρίζοντας ότι οι απλοί Σικελοί είχαν διαφορετική γνώμη: εκείνοι ήθελαν να επισκεφτούν το σπίτι του Μπαλσάμο για να διαπιστώσουν από μόνοι τους πόσο ταπεινά είχε ξεκινήσει τη ζωή του αυτός ο σπουδαίος άντρας. Η ιστορία της ζωής του τους έδινε ελπίδα. Ο Μπαλσάμο δεν είχε επιτρέψει στη φτώχεια, την κατάρρα της Σικελίας, να τον πτοήσει ή να τον παγιδέψει. Ο ενθουσιασμός της Νίνας είχε εμπνεύσει ορισμένους σπουδαστές των καλών τεχνών στο Παλέρμο να φιλοτεχνήσουν την τοιχογραφία, όμως ανακάλυψε πως τα μέλη του δημοτικού συμβουλίου ήταν πάντα πολύ απασχολημένα για να τη συναντήσουν. Ο ιδιοκτήτης του κτιρίου όπου βρισκόταν τα ερείπια του σπιτιού του Μπαλσάμο αγόραζε σταδιακά το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής με σκοπό να το ανοικοδομήσει. Είχε επίσης τον έλεγχο της αγοράς, ήταν πολύ ισχυρός άντρας. Τι να τον έκανε ένα ναό για τον Καλιόστρο; Εκείνος ήθελε καινούρια διαμερίσματα για να τα πουλήσει.

Ρώτησα τη Νίνα σχετικά με το πάθος της για τον Καλιόστρο. Είχε διαβάσει οτιδήποτε μπορούσε να βρει για το μάγο. Συμφώνησε ότι είχαν γραφτεί πολλά άσχημα πράγματα γι' αυτόν, τα οποία προέρχονταν κυρίως από αναφορές των εχθρών του. Ωστόσο, ακόμα κι αν ίσχυαν κάποιες από τις κατηγορίες, ένιωθε ότι οι περισσότεροι συγγραφείς δεν μπορούσαν να συλλάβουν τι μεγάλη δοκιμασία ήταν να φτιάξει κανείς τη ζωή του σε ένα μέρος τόσο φτωχό όπως η Αλμπεργκερία. Ίσως ο Τζουζέπε Μπαλσάμο να ήταν κι ένας *mascalzone* (απατεώνας) όταν ήταν νέος: δυστυχώς, είπε η Νίνα, πολλοί νέοι σήμερα στο Παλέρμο εξαναγκάζονται να ακολουθήσουν τον ίδιο δρόμο. Σίγουρα όμως κανείς δεν μπορούσε να αρνηθεί ότι ο Καλιόστρο εξιλεώθηκε για τις ανομίες του θεραπεύοντας χωρίς αμοιβή φτωχούς σε όλο τον κόσμο και κηρύσσοντας ένα μήνυμα ανοχής και θρησκευτικής πνευματικότητας.

Πολλοί άνθρωποι όλων των εθνικοτήτων συμεριζονταν την πεποίθησή της ότι ο Τζουζέπε Μπαλσάμο ήταν ένας ιδιότυπος άγιος. Εξάλλου, η Εκκλησία είχε σε πολλές περιπτώσεις ανακηρύξει αγίους ανθρώπους με πρότερο αμαρτωλό βίο. Ο Μπαλσάμο δεν πήγαινε τακτικά στην εκκλησία, όμως είχε «δυνατή ψυχή». Είχε πιστέψει ότι ο ισλαμισμός κι ο ιουδαϊσμός ήταν ιεροί όσο κι ο χριστιανισμός, κι ότι η δική του σέκτα του αιγυπτιακού ελευθεροτεκτονισμού –μια μορφή κοσμικής θρησκείας στο πλαίσιο μιας μυστικής αδελφότητας– θα μπορούσε να ενώσει και τις τρεις αυτές θρησκείες.